

Postavení Romů na trhu s bydlením

VÝZKUMNÁ ZPRÁVA Č. 3

EVA NEDOMOVÁ

Úvod

Následující text se vztahuje ke klíčové aktivitě KAB2: B8 Prevence a řešení diskriminace v bydlení. Konkrétně k výzkumnému šetření, jehož cílem je přispět ke zmapování diskriminace Romů na trhu s bydlením a zkušenosti klientů projektu Housing first s bytovým trhem. Diskriminace Romů v oblasti bydlení je v České republice stále aktuálním a závažným problémem, který je třeba detailněji prozkoumat.

Za účelem výzkumného šetření byla zvolena technika nestrukturovaného rozhovoru s vybranými klienty organizace, kteří jsou účastníky realizovaného projektu Housing First v Moravskoslezském kraji. Tato technika umožňuje hloubkový vhled do zkušeností, postojů a prožívání účastníků, dává možnost, aby účastník popisoval vlastními slovy to, co považuje za důležité

Text obsahuje tři hlavní části. Nejprve je zde krátké shrnutí dostupných dat o diskriminaci Romů v oblasti bydlení v České republice, které poskytuje základní kontext a ukazuje rozsah problému. Následuje podrobný popis metodologie šetření, kde je vysvětlen postup použití techniky nestrukturovaného rozhovoru v tomto výzkumu, včetně výhod a limitů této techniky. Na závěr jsou prezentována hlavní zjištění a poznatky, které byly během šetření odhaleny.

Diskriminace Romů v přístupu k bydlení v ČR

Bydlení představuje jedno ze základních lidských práv. Řadí se mezi sociální práva a jeho zakotvení lze nalézt zejména v mezinárodních dokumentech věnovaných hospodářským, sociálním a kulturním právům. Příkladem je Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech či Revidovaná Evropská sociální charta. Evropská sociální charta ve svém článku 31 stanoví, že každý má právo na bydlení a že státy jsou povinny přijímat opatření k zajištění dostupnosti bydlení přiměřené kvality, předcházet a snižovat bezdomovectví s cílem jeho postupného odstranění a regulovat ceny bydlení tak, aby byly přístupné i osobám s omezenými finančními prostředky.

Problematika bydlení představuje pro romskou populaci dlouhodobě jednu z nejvíce problematických oblastí. Řada národních i mezinárodních studií prokazuje přetrvávající diskriminaci Romů v přístupu k bydlení, a to nejen ze strany široké veřejnosti, ale i v rámci institucionálních struktur.

Diskriminace Romů v oblasti bydlení je v České republice závažným a dlouhodobým jevem, jehož příčiny spočívají v hluboce zakořeněných sociálních predsudcích a strukturálních nerovnostech. Tyto faktory vedou k vyloučení romských rodin z běžného bytového trhu a k jejich marginalizaci. Výzkumy opakovaně ukazují, že Romové čelí jak přímé diskriminaci, např. odmítání pronájmu z důvodu etnického původu, tak i nepřímým formám diskriminace vyplývajícím z neadekvátních bytových politik či nedostatečné právní ochrany.

Podle Zprávy o stavu romské menšiny z roku 2021 se Romové při hledání bydlení často setkávají s odmítnutím již ve fázi odpovědi na inzerát. Pronajímatelé či realitní kanceláře se explicitně dotazují na etnickou příslušnost a v případě, že se zájemce identifikuje jako Rom, komunikace bývá okamžitě ukončena, případně je sděleno, že Romům byty nepronajímají.

Data publikovaná Agenturou Evropské unie pro základní práva (FRA) dokládají, že až 55 % Romů má zkušenost s jednáním, které považují za diskriminační; ve věkové skupině 45–64 let tento podíl dosahuje až 69 %. Výzkum CERGE-EI z roku 2013 pak ukázal, že Romové mají při odpovědi na veřejně dostupnou nabídku pronájmu bytu výrazně nižší pravděpodobnost (43 %) být pozváni na prohlídku ve srovnání s majoritní populací (78 %). Aby dosáhli stejného počtu pozvánek, musejí Romové reagovat přibližně na dvojnásobný počet nabídek.

Naše vlastní šetření provedené mezi klienty organizace Romodrom ukázalo, že až 81 % respondentů se setkala s diskriminací ze strany pronajímatelů či realitních makléřů při hledání bydlení. Z tohoto počtu uvedlo téměř 65 %, že diskriminaci zažili opakovaně. Mezi zaznamenané projevy patří nejen přímé odmítnutí na základě etnicity, ale také nepřímé praktiky, jako je přidělování obecního bydlení výhradně ve vyloučených lokalitách nebo absence reakce na žádosti romských zájemců o pronájem.

Toto tvrzení potvrzuje i námi realizovaný průzkum mezi majiteli bydlení a realitními zprostředkovateli, realizovaný pomocí mystery callů, dle kterého Romská zájemkyně o bydlení čelila diskriminaci (ať už přímému odmítnutí, nebo nepřímému) až v 60% případu.

Dopady diskriminace v bydlení na romskou komunitu jsou zásadní. Ovlivňují nejen dostupnost a kvalitu bydlení, ale promítají se i do dalších oblastí života – zdraví, vzdělávání a celkového sociálního uplatnění. Děti vyrůstající v nevyhovujících a segregovaných podmínkách mají horší vzdělávací výsledky a nižší šance na uplatnění v dospělosti.

Právní rámec ochrany před diskriminací v oblasti bydlení v České republice vychází zejména z antidiskriminačního zákona (zákon č. 198/2009 Sb.), který v § 1 odst. 1 písm. j) zakotvuje právo

na rovné zacházení a zákaz diskriminace v přístupu k bydlení nabízenému veřejnosti. Dále je relevantní zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, který zakazuje diskriminaci zejména v podnikatelských vztazích (např. činnost realitních kanceláří). Dohled nad jeho dodržováním vykonává Česká obchodní inspekce, jež je oprávněna ukládat sankce ve formě pokut. Diskriminace může mít podobu jak přímého odmítnutí, tak nepřímých bariér, např. stanovení podmínek přidělení bytu, které Romové znevýhodňují (povinnost příjmu výhradně ze zaměstnání, nemožnost mít záznam v registru dlužníků, požadavek nízkého počtu dětí či tzv. „obálková metoda“ při licitacích obecních bytů).

Výzkum Kanceláře veřejného ochránce práv z roku 2019 poskytuje komplexní přehled o obecním bydlení, pravidlech jeho přidělování a jejich souladu se zásadou rovného zacházení. Zpráva se věnuje také bytové nouzi, přístupu k obecnímu bydlení, diskriminačním praktikám obcí i faktorům ovlivňujícím efektivitu sociální práce s osobami v bytové nouzi. Další studie upozorňují na souvislost mezi nevyhovujícím bydlením a vzdělávacími výsledky dětí ze sociálně znevýhodněných rodin.

Například Zpráva o stavu romské menšiny z roku 2019 konstatuje, že Romové a osoby ze sociálně vyloučených lokalit čelí diskriminaci nejen z hlediska samotné dostupnosti bydlení, ale i z pohledu kvality nabízených bytů, která často neodpovídá požadované výši nájemného. Jeden z krajských koordinátorů pro romské záležitosti k tomu dodává: *„Klienty romského původu je ochoten ubytovat málokdo. Ať už z důvodu špatné zkušenosti či předsudků. Někteří majitelé nemovitostí sice Romy ubytují, avšak stav a velikost nabízeného bytu či domu neodpovídají výši nájemného.“*

Postup šetření

Pro realizaci našeho výzkumu byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, neboť hlavním cílem je porozumět zkušenostem, postojům a interpretacím účastníků v jejich přirozeném sociálním kontextu. Kvalitativní výzkum, jak uvádí Strauss a Corbin (1999), je vhodný zejména v situacích, kdy je předmětem zájmu komplexní a málo prozkoumaný fenomén, jehož pochopení vyžaduje detailní a kontextualizovaný vhled. Tento přístup umožňuje odhalit hlubší významy, které jednotlivci přiřkládají svým zkušenostem, a zachytit jemné nuance sociálních interakcí. Na rozdíl od kvantitativních metod, jež jsou zaměřeny na měření a statistické testování hypotéz, klade kvalitativní výzkum důraz na pochopení procesů a významů, tedy na to, „jak“ a „proč“ se určité jevy odehrávají (Flick, 2009).

Zvolenou metodou sběru dat jsou nestrukturované rozhovory. Tento přístup je charakterizován absencí pevně stanoveného scénáře a poskytuje respondentům značnou míru volnosti při vyjadřování. Jak zdůrazňuje Hendl (2016), nestrukturovaný rozhovor umožňuje výzkumníkovi přizpůsobit vedení interakce konkrétnímu kontextu, osobnosti dotazovaného a dynamice rozhovoru. Díky tomu lze získat data, která by při použití rigidně strukturovaných nástrojů mohla zůstat skryta. Podle Kvaleho a Brinkmanna (2009) tato technika vytváří prostor pro hlubší explorační citlivých a komplexních témat a zároveň napomáhá budování důvěry mezi tazatelem a respondentem.

Zvolená technika má své výhody ale i limity. Jednou z hlavních výhod nestrukturovaných rozhovorů je hloubkovost a autenticita získaných dat. Respondenti mají možnost vyjadřovat se vlastními slovy a rozvést své zkušenosti i v rovinách, které by výzkumník původně nepředpokládal. To umožňuje zachytit detailní a autentické výpovědi, jež přinášejí komplexní obraz zkoumaného fenoménu (Flick, 2009). Další výhodou je flexibilita: výzkumník může reagovat na neočekávané podněty, měnit pořadí otázek nebo otevírat nová témata, která se objeví během rozhovoru. Takto vedený rozhovor je také prostředkem pro budování důvěry a vytváření otevřeného prostředí, což je nezbytné při práci s citlivými tématy (Kvale & Brinkmann, 2009). Významným přínosem je rovněž možnost zkoumat subjektivní významy a interpretace, rozhovor umožňuje porozumět tomu, jak lidé sami chápou svou situaci, jak konstruují realitu a jaké hodnoty a normy jejich jednání ovlivňují (Strauss & Corbin, 1999).

Vedle uvedených předností je však třeba zohlednit také nevýhody a omezení této metody. Nestrukturované rozhovory jsou velmi časově a organizačně náročné. Jejich vedení vyžaduje značné zkušenosti a dovednosti výzkumníka a následná transkripce a analýza dat představují náročný a zdoluhavý proces (Hendl, 2016). Dalším problémem je obtížná standardizace, každý rozhovor probíhá odlišně v závislosti na osobnosti respondenta a situaci, což ztěžuje systematické porovnávání výsledků a vytváření kategorií (Flick, 2009). Velkou nevýhodou je také riziko subjektivity výzkumníka, neboť velký prostor pro interpretaci dat může vést k ovlivnění výsledků vlastními postoji či očekáváními; vyžaduje to proto vysokou míru reflexivity a metodické transparentnosti (Kvale & Brinkmann, 2009). Konečně, je třeba počítat s omezenou zobecnitelností výsledků, výstupy nestrukturovaných rozhovorů jsou silně kontextuální a nelze je automaticky aplikovat na celou populaci. Jejich hodnota spočívá spíše v hlubokém porozumění konkrétním případům než ve statistické reprezentativnosti (Strauss & Corbin, 1999).

Nestrukturované rozhovory byly uskutečněny s celkem patnácti osobami z řad romské menšiny. Výběr respondentů probíhal náhodně, a to formou losování. Po provedení výběru byli potenciální účastníci osloveni klíčovou pracovnící projektu s žádostí o spolupráci na výzkumu. V rámci tohoto oslovení jim byl představen obecný název výzkumného projektu *Romové na trhu s bydlením*. V případě, že vybraný účastník účast odmítl, byl nahrazen dalším vylosovaným jedincem. Společným jmenovatelem všech oslovených potenciálních účastníků byla zkušenost s bytovou nouzí a participace na projektu Housing First. Každý z oslovených respondentů v určité fázi svého života pobýval buď v ubytovně, azylovém domě či jiné formě nestandardního bydlení. Všem zúčastněným byla zaručena anonymita, tazatelka v průběhu rozhovoru nepoužívala jména dotazovaných. Rozhovor byl nestrukturovaný, všem účastníkům byla na úvod položena jedna otázka, a to: „Popište mi, prosím, vaše zkušenosti, když jste si hledal bydlení.“ Otázka byla položena v neutrální podobě záměrně, cílem bylo zjistit, zda sami respondenti budou hovořit o možné diskriminaci spontánně či nikoliv, případně, zda je toto téma u nich v popředí. Nestrukturované interview umožňovalo tazatelce pružně reagovat na informace, které zazněly v rozhovoru, popřípadě se doptat na věci, kterým v průběhu rozhovoru neporozuměla. Všechny rozhovory byly nahrávány a posléze přepsány a analyzovány.

K analýze byla využita metoda otevřeného kódování a metoda trsu dle Miovského (2006), která vychází z předpokladu, že významy v textu se nevyskytují izolovaně, nýbrž tvoří určité tematické shluky (trsy). Úkolem výzkumníka je tyto shluky postupně vyčlenit, propojit a interpretovat.

Vlastní zjištění

V rámci této kapitoly prezentujeme výsledky kvalitativního průzkumu, který zahrnoval realizaci patnácti individuálních nestrukturovaných rozhovorů. Naši respondenti se vyjadřovali k různorodým aspektům svých zkušeností na trhu s bydlením, přičemž témata rozhovorů zahrnovala zkušenosti s bydlením ve vyloučených lokalitách, procesy hledání vhodného bydlení, setkávání s diskriminací, ale také zkušenosti s bydlením ve standardních bytech. Pro lepší přehlednost jsme výsledky rozčlenili do několika oblastí, kde je to relevantní je ilustrujeme výroky respondentů.

Zkušenosti s diskriminací při hledání bydlení

Důvody, proč si respondenti hledali bydlení, se různily. U některých to byla výpověď z nájmu, příliš vysoké náklady na bydlení, které již nebyli schopni hradit, potřeba osamostatnit se od původní rodiny a touha založit vlastní rodinu, stěhování za prací, nevyhovující velikost bydlení,

končící nájemní smlouva, nevyhovující technický stav bytu, často zanesený plísněmi, bez adekvátního vytápění, či vlastní absence bytu (zpravidla bydlení na ubytovnách, azylových domech nebo různě po příbuzných či u přátel, bez stálé adresy). R2: ... „Bydlela jsem u jednoho soukromého majitele, no on řekl, že to bude předělávat, že to budou standardní byty a chtěl čistý nájem 16 000 + služby. Takže mě by to vyšlo na 25 000 měsíčně. Já jsem pracovala, ale tolik výplaty jsem neměla. Tak jsem se musela vystěhovat.“... R3: Já jsem bydlel na šestce ve vyloučené lokalitě. U gymnázia, bydlelo tam strašně hodně, jak oni říkají, nepřizpůsobivý.“... R1: ... “ Tak jsem si našla byt u toho pana P., to byla hrůza a děs. Ale zase jsem to měla 5 minut do roboty. Tak jsme tam tak nějak vydrželi, asi půl roku.“

Téměř všichni naši respondenti uvedli, že se s nějakou formou diskriminace setkali a to opakovaně. Dle jejich sdělení, nebylo výjimkou, i pět až šest odmítnutí. Tuto diskriminaci nezažívali jen respondenti, kteří již bydleli v sub standardním bydlení, jako v azylovém domě, na ubytovně apod., ale na diskriminaci naráželi i respondenti, kteří bydleli ve standardním bytě, který však byl pro jejich bytové potřeby již nedostačující a žádali o výměnu bytu u téže společnosti. R10 uvedla ... „Poprvé jsem bydlela v bytě společnosti H, 2+1, s přítelem a dvěma dětmi. Chtěla jsem výměnu, ale nedali mi to. Každou chvíli tam byli policajti, bydlela jsem blízko hospody, každou chvíli tam byly zábavy, problémy. Oni to nechtěli nějak řešit, chtěla jsem tu výměnu a oni řekli, že výměnu mi nikdo nedá, že tu výměnu mít nebudu...“

Někteří respondenti dávali odmítnutí i do spojitosti s lokalitou, kam se chtěli přestěhovat. Dle jejich vyjádření, se jednalo o lokality, které jsou mimo vyloučenou lokalitu a kde dle jejich sdělení Romy nechtějí. Toto dávali do kontextu zejména s velkými vlastníky bydlení. R7 ... „Většina těch bytů byla za cestou, dál od stadionu, dál a tam moc Romy nechtějí. To je můj názor.“ R9 ... „Ještě bych řekla, že když jsem chtěla tu výměnu, chtěla jsem ke škole C., kam chodí moje děti. Tak mi řekli, že mi to nedají, že nás tam nechtějí, protože mám přítele romského původu.“

Respondenti při hledání bydlení uplatňovali širokou škálu strategií. Využívali především realitní inzerce dostupné na internetu, oslovovali příbuzné, známé a širší sociální sítě, nebo se obraceli na neziskové organizace a sociální pracovníky poskytující poradenství a podporu v oblasti bydlení. Někteří respondenti zmiňovali rovněž přímý kontakt s majiteli nemovitostí či realitními kanceláři, vyhledávání nabídek prostřednictvím sociálních sítí či využívání služeb obecních úřadů a specializovaných kontaktních míst pro bydlení. Tyto postupy byly často kombinovány.

Mnozí respondenti uvedli, že byli při telefonickém kontaktu ubezpečeni, že byt je volný, ale při osobním kontaktu byli odmítnuti. Většina jich to přisuzovala právě tomu, že jsou Romové. R12 ... „Začala jsem hledat na internetě byty, volala jsem tak, když jsem tam volala, tak mi řekli, že není problém, že mají volné byty a pozvali mě na prohlídky. A když jsem šla na prohlídku, tak mě normálně prostě odmítli. Že jsem Romka, že se nemám zlobit, ale že oni Romské rodiny nechtějí. Já jsem řekla, že jsem slušná, že jsem pracující, ale oni že ne. Že prostě Romové nechtějí. Řekli mi to tak, no.“ R4: ... „Po telefonu Vám řeknou, že ten byt je volný. Zeptáte se, bavíte se s nima normálně, domluvíte si schůzku, ale jak přijdete, na tu první schůzku...my Romáci to poznáme na těch bílých. My to vycítíme z toho člověka, že se jim nelíbíme, že máme jinou barvu kůže. A to je masakr.“... R15... „Nebo třeba, že jsem Romka. To taky. Báli se, třeba já nevím, jestli měli špatné zkušenosti, ale prostě, že jsem Romka zase ne. Nepustili mě bydlet.“... „Druhá věc byla taková, že mě třeba pozvali na tu prohlídku, ale viděli, že jsem Romka, tak mi slušně řekli, že prostě nechcou. A musela jsem odejít. Slušně mi řekli, že jsem Romka a že prostě ne.“ R13: ... „Požádali jsme o byt, kdysi se to jmenovalo R., měli jsme několik schůzek, pokaždé nám to zamítli. Myslím si, že to bylo tím, že jsem Rom. Nemůžu to dokázat, ale pokaždé mi to zamítli.“

Diskriminaci při hledání bydlení pocíťovali i respondenti ze smíšených párů. Dva respondenti ze smíšených párů uvedli, že po několikátém odmítnutí nechali vyjednávání s majiteli či realitními agenty na svých partnerech. Dodávali však, že pokud se dostavili na prohlídku společně s partnerem i oni, byli mnohdy odmítnuti. R14“ ... „Já mám manželku bílou, s ní se bavili jinak, jinak jednali, nedívali se na ní skrz prsty. Všechno v pohodě.“ R9: „A když jsme tam přišli na tu prohlídku, tak se dívali na přítele, že je Rom a už nás nechtěli. ... Například to R. jsem vnímala jako, jako že když viděli toho přítele, tak si řekli, no on je Rom.“

Další respondenti nedávali odmítnutí přímo do souvislosti s romskou národností, nebo ne do popředí, ale spíše s počtem dětí a jejich věkem. Dle některých respondentů pro majitele či realitní makléře nebyla etnicita zásadním problémem, ale problém představoval vyšší počet dětí, či to, že jejich děti byly malé a tím i „divočejší.“ I případný úspěch na prohlídce dávali do souvislosti s počtem dětí, respektive s tím, že děti neměli. R6“Ještě jsem se ani nevrátila domů a už mi volali, že jsme se s manželem dohodli, že to neuděláme. ... raději ne s dítětem. Ale věděli, že půjdu s dítětem. ... Mnoho lidí říkalo, že pokoj je pro tolik dětí příliš malý.“ R7: „Myslím, že žádný z nich nebyl snadný. Se třemi dětmi bych řekla, že je to tahanice. Když máte děti, je to otrava. ... Někteří lidé říkají, že právě renovovali... Já jsem začala se staršími dětmi, které nic

neničí." R3: "Ale ano, mám známé, kteří nemohou najít podnájem. Ano, mohou mít psa, ale ne dítě a tak dále. ... Je jich hodně. ... Někdo se dívá na obličej, někdo na to, jestli tam jsou nebo nejsou děti, někdo je rasista." R1: "Myslím si, že pro Romy je v této věci s pronájmem dominantní to, zda jsou děti, nebo nejsou děti. Ještě nemám děti, a to je víc než pravděpodobné, proč mi řekli ano."

Mnoho respondentů mluvilo o pocitech souvisejících s diskriminací, většinou vyjadřovali, že se cítili frustrovaně, poníženě, zoufale až rezignovaně, ale i rozzlobeně. Svědčí o tom výroky, např. R4 ... „My to vycítíme z toho člověka, že se jim nelíbíme, že máme jinou barvu kůže. A to je masakr.“ ... a zase jenom ten pohled. To pozná jen tmavý člověk. Je to hnusné...“ R5: Měla jsem takový ten pocit, jako že nepracuješ, nemáš nárok bydlet. A co bylo hodně, tak to, že si mě lustrovali,...“ R3: ... „Jako člověk, když o něco žádá, jak o byt, tak zaměstnání, tak se cítí být úplně ponížený, protože, to není fér vůči nám.“ R2: ... „No a pořád mě odmítávali. Jsem nevěděla, kam už mám jít.“ R4: ... „Já jsem sháněl byt dva roky a byl to problém. Vždycky jsme to vzdali, já jsem to vzdal „... Často vyjadřovali frustraci nad tím, že jsou posuzováni ne, jako individuální bytosti, ale jako skupina jako celek. Sami v průběhu rozhovoru poukazovali na rozličnost lidí, přičemž se nevyhýbali ani tématu problémového chování. Dle jejich výpovědí, se mezi romskou komunitou najdou lidé jak pracovití, tak ti, kteří vyvolávají problémy a soužití může být někdy problematické. R8 ... „Je mezi náma spousta normálních lidí. A ti, co říkají, že cigáni nechcú dělat, ať se projedou někde po cestě, po nějakých stavbách, všude uvidí cigány, kde dělají. A jsou to dřiči. Neříkám, že všichni, ale přesto chodí do práce a dělají.“ R1: ... „Oni nás házou do jednoho pytle, že když jsou Romského původu, tak všichni dělají špatné věci. Ale není tomu tak, není každý stejný.“ R13: ... „Já neodsuzuju Romy, jsou různí, někteří špatní, někteří dobří, ale tam, jak jsem bydlela v té O., to byla hrůza a děs. Jedna z respondentek uvedla, že se nesetkala s diskriminací jen při hledání bydlení, ale i při zajištění bydlení během studia na internátě, kdy byla jediná, kdo měl samostatný pokoj, přestože byl určen pro více osob. R12: „Na internátě v T., tam jsem měla samostatný pokoj, protože jsem Romka. Byla jsem jediná Romka a jediná sama na pokoji. Ostatní bydleli po dvou, po třech...“

Jak někteří respondenti uvedli, pokud se jim podařilo nalézt bydlení, setkali se v některých případech s diskriminací či podezřavým postojem ze strany sousedů. R3: ... No a jedna realitka nám nabídla byt. Bydleli jsme tam měsíc, protože na nás sepsali petici, přestože jsme nedělali nějaké ty věci. Nechápu to. Po měsíci jsme se museli vystěhovat. Dali nám 3 měsíční výpovědní lhůtu.“ Jiný respondent R4 uvedl podobnou zkušenost se sousedy, ... „No, sousedi se lekli

samozřejmě. Já jsem si při tom stěhování pozval známé a z práce lidi co znám, aby mi pomohli. Většina z nich byli naši, Romáci. To jste viděli ten děs v očích, kdo se to tady stěhuje a kdesi cosi.“ Jak uváděli, museli vynaložit značné úsilí, aby si sousedy „získali“ ... „Ale pak viděli, že tam žijeme slušně, uklízeli jsme si to tady, i na chodbě, starali jsme se o ten barák a nakonec jsme si ty sousedy získali. A normálně spolupracujeme spolu a všechno funguje jak má.“

Několik respondentů uvedlo, že pocíťoval diskriminaci nejen při hledání bydlení, ale i zaměstnání. ... R15: ... *Ale to vám řeknu, to je to samé jako při práci. Já když jsem hledal práci, začal jsem telefonovat, všude mi slibovali, všude mě brali, vše mi slibili, že všechno v pohodě, přijďte, ale jakmile jsem přišel, viděli mě, a zase jenom ten pohled. To pozná jen tmavý člověk.“ R3: Poslyš, na tohle jsem si už zvykl. Takže, že je to takhle všude... Na pracovištích, tak i když jsme studovali, učili se, já nevím, pořád je to takhle... Já jsem se jednou ucházel o práci v bance a měl jsem vyšší vzdělání než ta holka a ona řekla, že s cikánama nemá problém, ale zákazníci ano, a proto mě nevzala. Takže jsem na to tak zvyklý, že nejsem... Jsem velmi pozitivní člověk.“*

Ve svých výpovědích mnoho respondentů hovořilo také o pocitech během hledání bydlení, zejména ve spojitosti s diskriminací, které během hledání čelili. většinou vyjadřovali, že se cítili frustrovaně, poníženě, zoufale až rezignovaně, ale i rozzlobeně. Svědčí o tom výroky, např. R4 ... *„My to vycítíme z toho člověka, že se jim nelíbíme, že máme jinou barvu kůže. A to je masakr.“ ... a zase jenom ten pohled. To pozná jen tmavý člověk. Je to hnusné...“ R8: Měla jsem takový ten pocit, jako že nepracuješ, nemáš nárok bydlet. A co bylo hodně, tak to, že si mě lustrovali,...“ R3: ... „Jako člověk, když o něco žádá, jak o byt, tak zaměstnání, tak se cítí být úplně ponížený, protože, to není fér vůči nám.“ R2: ... „No a pořád mě odmítávali. Jsem nevěděla, kam už mám jít.“ R4: ... „Já jsem sháněl byt dva roky a byl to problém. Vždycky jsme to vzdali, já jsem to vzdal „...*

Často vyjadřovali frustraci nad tím, že jsou posuzováni ne, jako individuální bytosti, ale jako skupina jako celek. Sami v průběhu rozhovoru poukazovali na rozličnost lidí, přičemž se nevyhýbali ani tématu problémového chování. Dle jejich výpovědí, se mezi romskou komunitou najdou lidé jak pracovití, tak ti, kteří vyvolávají problémy a soužití může být někdy problematické. R9 ... *„Je mezi náma spousta normálních lidí. A ti, co říkají, že cigáni nechcou dělat, ať se projedou někde po cestě, po nějakých stavbách, všude uvidí cigány, kde dělají. A jsou to dřiči. Neříkám, že všichni, ale přesto chodí do práce a dělají.“ R1: ... „Oni nás hážou do jednoho pytle, že když jsou Romského původu, tak všichni dělají špatné věci. Ale není tomu*

tak, není každý stejný.“ R2: ... „Já neodsuzuju Romy, jsou různí, někteří špatní, někteří dobří, ale tam, jak jsem bydlela v té Ostravě, to byla hrůza a děs.

Další překážky při hledání bydlení

Respondenti vnímali více překážek v přístupu k bydlení. Jako jednu z největších překážek v přístupu vnímají peníze, respektive jejich nedostatek. Jak sami uváděli, mají nízké příjmy, případně jsou zadlužení či nemohou nalézt práci. R1: „*Dcera je na ubytovně, nemá peníze na byt*“ „*Chtěli bysme koupit pozemek, ale to jsou potřeba peníze*“ „*Je potřeba mít práci, našetřit na depozit nájem, ale není práce*“ „*Mnoho lidí tady žije od výplaty k výplatě*“. Někteří respondenti poukazovali také na to, že i když mají peníze na pronájem, či na odkup pozemku, narážejí na neochotu jim byt pronajmou či prodat. „*Neexistuje, gadžo nedá byt do nájmu cigánovi*“ „*Bílý cigánovi byt neprodá*“ „*Starosta tady odmítá prodat pozemky cigánům*.“

Několik respondentů dávalo do popředí spíše socioekonomické a sociodemografické aspekty, jako dluhy, práce, počet dětí, až poté se zmínila o národnosti.: R5: „*Což bylo, oni si to zjistili a já ty exekuce mám, měla jsem hodně velké finanční problémy, jako za jednu, dvě exekuce, tak mi řekly, že za to taky nemůžete jít bydlet.*“ R5 ... *Potřetí když jsem šla, šla jsem s dětma, mám 3 děti, tak bylo třeba všechno dobré, ale když se podíva, že mám 3 děti a byt byl třeba 2+1, tak taky, že v takovém bytě by měli být dva rodiče s jedním dítětem. Taky mi to nedali.*“ R5: ... „*Nebo třeba, že jsem nepracující. Řekla jsem jim, že jsem po operaci, že rok si musím odpočinout, než se vrátím do práce. Tak taky ne. Že tam je nájem, třeba 10 000 a že jak to budu platit. Tak jsem jim řekla, že si vyřídím příspěvek na bydlení, tak jak to dělá spousta dalších lidí dneska, pokud nemaj práci. Tak to taky nechtěli. Prostě nechcou lidi, kteří jsou nepracující, i když jsem jim řekla, že když si dávku vyřídím, že jim to nechám poslat na jejich účet, že se nemusí bát, tak taky. Prostě, pokud jsem neukázala pracovní smlouvu tak nic.*“

O ekonomickém aspektu se vyjadřovalo více respondentu, jako bariéru k přístupu k bydlení zmiňovali zejména dluhy, nedostatek financí, potřebu našetřit peníze, nezaměstnanost a příliš vysoké kauce. R1 ... „*Přímo mi řekli, že pokud máte exekuce, že oni to ví. Jsem se jich zeptala jak to ví, že oni si to zjistili, že jste nám dávala rodné číslo, a tak dále. Normálně, tohle všechno po mě chtěli, a tak si o mě všechno zjistili. No a prostě řekli, že když máš exekuce, tak nemůžeš jít bydlet. To není dlouho, tak dva roky zpátky. Oni to dělají ještě dneska.*“ Tyto zkušenosti respondentů korespondují se sdělením jednoho z realitních makléřů, který uvedl, že je nezbytný osobní kontakt se zájemcem o bydlení za účelem získání všech identifikačních údajů, aby si mohly zájemce důkladně prověřit, zejména v registru dlužníků. R5: ... „*Další věc byla taková,*

že oni chtějí úplně neúnosné kauce. Chce tři nájem jako kauci a nájem, takže pokud není člověk nějaký boháč a nemá na vkladní knížce nějaké peníze, aspoň 50 000, tak se prostě nechytá na ten byt.“ R3: ... „nemohli jsme našetřit peníze, práce nebyla. To bylo přes zimu, já jsem nemohl pracovat, protože já nejsem vyučený“... R1: ... „Prostě, pokud jsem neukázala pracovní smlouvu tak nic.“...

Několik respondentů uvedlo, že je důležitá komunikace a přístup, s jakým vystupují do jednání. Podle jednoho z respondentů závisí diskriminace také na tom, jak člověk do situace vstoupí. Dle toho respondenta, pokud člověk přijde s pocitem ublížení, nepřátelství a nese si sebou předchozí neúspěchy, je velká pravděpodobnost, že bude opět odmítnut. ... R4: „Je rozdíl, jak mluvíš. Já, promluví tak nějak s tím člověkem, tak si mě zařadí, ale to koukání skrz prsty, je to masakr, fakt.“ Totéž platí pro vztahy se sousedy: *„Lidské vztahy začínají tím, jak se chováte k lidem. Zdůrazňuji to proto, že dříve jsme se k nim cítili tak nepřátelsky, protože zřejmě pocházejí z jiné situace, že jsme k nim přistupovali trochu nepřátelsky. Nejsou to přátelští sousedé, nedá se s nimi moc mluvit, nechodí se k nim přes den na kafe, ale v podstatě s nimi není žádný problém. Baví se, nežijeme v dobré čtvrti.“*

Podpora při hledání či ztrátě bydlení

Téměř všichni respondenti uvedli, že při hledání bydlení, nebo v případě ztráty bydlení a hledání dočasného či akutního řešení, se nespolehají pouze na „vlastní síly“, ale využívají i pomoci další lidí či institucí. Jak bylo zmíněno výše, respondenti využívali širokou paletu nástrojů k hledání bydlení, ať již za pomoci rodinných příslušníků či známých, tak veřejných institucí jako obce, realitní kanceláře, kontaktní místa pro bydlení a neziskové organizace. Zde ve svých výpovědích se jednotliví respondenti lišili.

Někteří uváděli, že pomoci, zejména v případě akutní situace či náhlé ztráty bydlení, se jim dostalo zejména od rodinných příslušníků, či si našli dočasné ubytování na komerčních ubytovnách. R5: ...*“My jsme v tom městě byli prostě bezdomovci, kdyby nebylo mých rodičů.“*... R3: ...*“Tehdy jsme neměli kam jít, protože všechny peníze jsme dali do toho bytu. Pak jsme museli jít na ubytovnu“*... R4: *„No, my jsme se chtěli vrátit zpět, kde jsme bydleli tak před 5 lety, než přišla taková nouze, že jsem přišla o práci a o všechno a tím jsem se ocitla u rodičů.“*

Právě neziskové organizace dle sdělení respondenta jim byly největší oporou a pomohli jim nalézt bydlení. R2: ... *„No jedna známa mi řekla, že mám jít do té organizace, tak jsem jim řekla všechno, že už nevím co, že mám děti, že nemám na to, aby sem platila takový nájem, že se*

dostanu do dluhů a že stejně by mě pak vyhodil, ten majitel. No, oni mi tam pomohli. Nemůžu si stěžovat, jsou výborné ty ženy tam v té organizaci. Spolehlivé jsou, fakt pomáhají, když jste jejich klient. No a nakonec mi našli bydlení v Karvině.“ ... R3: ... „No na ubytovně jsem oslovil paní K., aby nám pomohla, najít nějaké to bydlení. Ta mi sehnala byt, dali mi 2+1, tam jsme bydleli nějaký čas, samozřejmě, zase na nás sepsali petici, ale paní K to s námi nevzdala. Jsme za to moc vděční. Ted' bydlíme tady. Bydlí se nám tu skvěle, bydlíme tu rok a nemůžem si na nic stěžovat.“...

Naopak, ve výpovědích některých respondentů zazněla určitá kritika obce, někteří respondenti popisovali, že v případě ztráty bydlení jim obec nebyla nápomocná, případně upozorňovali na to, že sama obec se chová diskriminačně, zejména tím, že stěhuje „problémové“ lidi na jedno místo, čímž vytváří ghetta, případně že při ztrátě bydlení jim pracovníci obce vůbec nepomohli. Mnoho respondentů uvedlo, že po ztrátě bydlení se snažili situaci řešit ve spolupráci s městem, zejména bytovým odborem, ale byli odmítnuti. R5: ... „Město vůbec nepomohlo. Jednou jsem tam šla, na bytové, tak jsem jim to řekla, že jsme byli na dně s dětma, a poslali nás na Armádu spásy, kde dostávajíte jednou denně jídlo, ale je nezajímá, kde ty děti budou spát, že třeba nebudou chodit do školy, protože nebudou mít na svačiny, nebo budou špinavé, to prostě nikoho nezajímalo.“ Respondenti poukazovali nejen na neochotu pracovníků na městských/obecních úřadech, ale také na problémy s bytovým fondem, zejména nedostatkem bytů. R8: „V městských bytech je málo. Když jsme žádali třeba o výměnu, tak řekli nám, že je malá pravděpodobnost, že se odtamtu dostanem.“

Podmínky bydlení

Mnozí respondenti se spontánně rozhovořili o původním bydlení, zpravidla v sociálně vyloučených lokalitách (dále jen SVL), či v technicky nevyhovujících bytech nebo o nestandardním bydlení, jako jsou ubytovny. Výpovědi respondentů se odlišovali od toho, zda se jednalo o rodiče, či domácnosti, kde děti nebyli. Rodiče spíše akcentovali ve svých výpovědích bezpečnost v lokalitě, respektive problémy v sousedském okolí a lokalitě s ohledem na bezpečnost svých dětí, možnost vzdělání a výskytu sociálně patologických jevů. R3: „Bydlíme momentálně v Karvině v městském bytě 3+1 ... Ale zase chceme zase utéct... není to podle mých představ jako bydlení nebo spíš jako vychovávat tam děti... ta lokalita není dobrá... ted' je to vlastně takzvaně katastrofa. Rozbíjení aut, rozbíjení oken, vandalizmus... děti to vidí, vnímají. A když mi řekne šestiletý kluk, mami, volej policajty, že se bojí, to už je pro mě velký šok.“ R8: „A to je městský byt. A to nám přidělilo město... žádali jsme zase ... ale ted' je to prostě katastrofa, vandalizmus, feťáci na parapetě...“ R5: „bydleli jsme mezi Romy... venku

byly feťáci, stříkačky venku a děti mezitím chodily“. Právě děti, jejich bezpečí a možnost chodit do lepších škol byla jednou z hlavních motivací pro respondenty k hledání jiného bydlení v bezpečnějších lokalitách. R3: „Radši si připlatím za ten nájem, ale vím, že moje děti budou vyrůstat v lepším prostředí a mezi normálníma lidma.“ R5: „je tam čisto, nevleze tam kdekdo, nedělají tam bordel, takže se nebojím pustit děti ven“ R11: „Tak prostě to nebylo žití, ale to bylo peklo. No, a tady toto mám jakože svůj ráj... Teď jsem tady spokojená, i kdyby jsem měla platit já nevím kolik, tak jsem tady spokojená.“

Velmi často respondenti, kteří bydleli v sociálně vyloučených lokalitách, bez ohledu na to, zda měli či neměli děti, zmiňovali neúměrné náklady na bydlení, které mnohdy dosahovali částek mezi 15 až 20 tisíci, špatný technický stav bytu. Náklady na bydlení byly dle vyjádření respondentů pro ně extrémně vysoké a zásadně ovlivňovali chod domácnosti. Jeden z respondentů uvedl: „Nájem 17 500, elektřina, plyn kolem 2 400“. Další popisovala: „Platím skoro 16 000, elektřinu 2 100, plyn 300“. Výjimečné nebyly ani zkušenosti s nepřiměřenými částkami za nekvalitní bydlení R15: „Za sklepni byt 2+1 chtěli 18 100 bez energií“. R3: „Za garsonku chtěli 15 000... ale byl to sklepni byt bez podlahy, děti byly pořád nemocné“. Další, často zmiňovaným aspektem byl technický stav bytu, který dle vyjádření mnoha respondentů nedosahoval standardu, mnohdy jej označovali jako rizikový a nebezpečný z hlediska zdraví. R2: „Dveře tam nejsou. Smrad v tom je, kanalizace strašná, zdi popraskané, vlhkost tam je obrovská. Plíseň se tam dělá a prostě nic neřeší. Nic“ R6: „Že my jsme měli ten sprchový kout starý a tam tekla ta voda... K sousedům jsme hodněkrát vytopili, jenom jsme si pustili sprchu a už to teklo dolů.“ R11: „Prostě, že tady je to studené, já můžu topit celý den, v kuse. A to se nevytopí... strašná zima.“ V souvislosti se špatným technickým stavem bytů si respondenti také často vyjadřovali k nedostatečné údržbě bytu ze strany vlastníka, zejména, pokud bydleli v městských bytech. Dle vyjádření některých respondentů byla údržba nedostatečná, nebo odstranění závad citelněji zasahovalo do jejich rozpočtu a nutné opravy neměli peníze. R11: „Že by to čistili, odvzdušňovali, to ne. Přijdou jen zapsat stavy, ale že by opravovali topení, to vůbec.“ R9: „Záchod museli jsme si vyměnit sami. V té době ještě nějaké finance byly, ale teď už nic. Město nic neřeší.“ R1: „Ne? Tam je to udělaný tak, že odvzdušňují jenom vrchní patra. Dole odvzdušňovaný taky vůbec nejsou. Takže to je věc majitele.“ R3: „...stoupačky jsou staré, topení netopí, a když jsem volala, řekli mi, že si to musím zařídit sama“. R4: „Tam prostě visí dráty z toho a místo žárovky prostě koukají kabely. Osm měsíců jsme byli po lampách, protože nikdo nebyl schopný přijít a udělat to.“

Naopak, po přestěhování z vyloučené lokality, ubytoven či jiné formy nestandardního bydlení do bytů mimo sociálně vyloučené oblasti, se respondentů vyjadřovali pozitivně. Většina respondentů spíše než o technické kvalitě bydlení hovořila o sousedech a soužití s okolím, kdy dle jejich názoru se cítí mnohem bezpečněji, cení si dobrých sousedských vztahů a pořádku v okolí. R13: „Nechtěla bych změnit nic, ale co se mi líbí nejvíc? Jakože sousedy mám super, jo, nejsou jako že rasisti, jsou výborní.“ R15: „...je tam čisto, nevleze tam kdekdo, nedělají tam bordel, takže se nebojím pustit děti ven“ R7: „Sousedé jsou tady úplně parádní, domovník super, fakt jsem vděčná, že mám tak dobré sousedy,“ R1: „Bydlím v klidné lokalitě, sousedi jsou vsříční, byt po rekonstrukci – super“. R9: „Jsme za to moc vděční. Teď bydlíme tady. Bydlí se nám tu skvěle, bydlíme tu rok a nemůžu si na nic stěžovat.“ ...

Shrnutí a závěr

Tato zpráva se zaměřuje na výsledky realizovaných rozhovorů s klienty zařazenými do projektu Housing First pro Moravskoslezský kraj. Celkově bylo realizováno 15 nestrukturovaných rozhovorů s klienty, kdy byli respondenti požádáni, aby popsali své zkušenosti na trhu s bydlením.

Výzkum ukázal, že Romové opakovaně čelili diskriminaci na trhu s bydlením. Ta se projevovala především přímým odmítáním ze strany pronajímatelů a realitních kanceláří, neochotou umožnit prohlídku bytu, případně přidělováním bytů pouze ve vyloučených lokalitách. Respondenti také uváděli nepřímé formy diskriminace, například nastavení podmínek, které Romy znevýhodňovaly – vysoké kauce, požadavek příjmů pouze ze zaměstnání, nebo nemožnost mít dluhy.

Kromě etnicity hrály významnou roli i další faktory: počet dětí, nízké příjmy, zadluženost či pracovní status. Někteří respondenti byli odmítnuti opakovaně, i přesto, že splňovali základní podmínky pronájmu. Diskriminaci zakoušeli i respondenti ze smíšených párů – v situacích, kdy majitelé či makléři reagovali odlišně na jejich neromské partnery.

Mnozí respondenti hovořili o pocitech frustrace, ponížení, rezignace či hněvu. Často zdůrazňovali, že byli posuzováni jako „skupina“ a nikoliv jako jednotlivci. Negativní zkušenosti se netýkaly jen procesu hledání bydlení, ale také soužití se sousedy, kteří na jejich přítomnost reagovali podezíravě nebo odmítavě. Naopak po přestěhování do stabilnějších a méně segregovaných lokalit respondenti hodnotili soužití pozitivně.

Významnou překážkou byly i ekonomické faktory – nízké příjmy, exekuce, vysoké náklady na bydlení nebo nepřiměřené kauce. Respondenti zmiňovali, že i v případech, kdy byli schopni nájem uhradit, naráželi na neochotu pronajímatelů byt poskytnout.

Za zásadní podporu označili respondenti neziskové organizace, které jim pomáhaly hledat bydlení a často zastupovaly jejich zájmy v jednání s majiteli. Naopak obce byly vnímány spíše negativně – respondenti je popisovali jako neochotné, někdy i diskriminační, přičemž upozorňovali na jejich podíl na vytváření segregovaných lokalit.

Na základě tohoto textu a předchozích zpráv (viz. Zpráva č1 a zpráva č 2) lze formulovat několik doporučení. Cílem navrhovaných opatření je posílit ochranu před diskriminací, zvýšit dostupnost bydlení a přispět k začleňování znevýhodněných skupin do společnosti. Je nezbytné zefektivnit kontrolní mechanismy v oblasti antidiskriminační legislativy, a to zejména při činnosti realitních kanceláří a pronajímatelů, a zajistit důsledné a systematické sankcionování diskriminačních praktik. Obce by měly rozšiřovat svůj bytový fond a zároveň přijímat opatření, která zabrání jeho segregovanému využívání, přičemž přidělování bytů musí probíhat podle transparentních a inkluzivních pravidel. Vhodné je rovněž zvážit regulaci výše kaucí a zavést cílené podpůrné mechanismy pro osoby v bytové nouzi, mezi něž patří například garanční fondy pro pronajímatele, které snižují jejich riziko a současně usnadňují přístup k bydlení lidem s omezenými prostředky. Nedílnou součástí opatření by měly být také informační a osvětové kampaně zaměřené na odbourávání předsudků vůči Romům a dalším skupinám ohroženým diskriminací, přičemž důraz je nutné klást na podporu pozitivních příkladů soužití a spolupráce. Obce musí sehrávat aktivnější roli v prevenci prostorové segregace a při prosazování inkluzivního bydlení, včetně systematického využívání inovativních programů, jako je Housing First, které se již v praxi osvědčily. Neziskové organizace pak představují klíčového partnera při řešení bytové nouze i v překonávání diskriminačních bariér, proto je nezbytné podporovat jejich činnost, odborné kapacity a dlouhodobé zapojení do systémových opatření.

Reference

Právní a mezinárodní dokumenty

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. OSN, 1966.

Evropská sociální charta (revidovaná). Štrasburk: Rada Evropy, 1996.

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (antidiskriminační zákon).

Zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele.

Zprávy a výzkumy

Agentura Evropské unie pro základní práva. Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Roma – Selected findings. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.

CERGE-EI. Diskriminace na trhu s byty: experimentální testování přístupu k pronájmu. Praha: CERGE-EI, 2013.

Úřad vlády ČR. Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2019. Praha: Úřad vlády ČR, 2020.

Úřad vlády ČR. Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2021. Praha: Úřad vlády ČR, 2022.

Kancelář veřejného ochránce práv. Právo na bydlení a obecní bytová politika: Výzkumná zpráva. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2019.

Odborná literatura

FLICK, Uwe. An Introduction to Qualitative Research. 5. vyd. London: SAGE, 2009. ISBN 978-1-84787-324-8.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. 2. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

KVALE, Steinar – BRINKMANN, Svend. InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing. 2. vyd. Los Angeles: SAGE, 2009. ISBN 978-0-7619-2542-2.

STRAUSS, Anselm – CORBIN, Juliet. Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. 2. vyd. Thousand Oaks: SAGE, 1999. ISBN 978-0-8039-5939-7.

MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.